

nyomtatott művekben megjelenő részének igen gazdag gyűjteményévé vált. A tanulmányban lehet még olvasni az RMK-hoz képest végrehajtott változtatásokról, a tételleírásokról, tételkizárásokról. És a jövőről, a tervezhető elektronikus változatról, valamint a folytatásról: a kötéstáblákban lapuló töredékek feltárásáról, azok számbavételéről.

A tanulmányokat méltón zárja Kégli Ferenc életmű összegző bibliográfiája. Ez a 354 tétel egyfelől tudománytörténeti értékkel bír, másfelől az első két tanulmány mellékleteként is olvasható. Látszik belőle a pálya elején az érdeklődés sokszínűsége és a kutatási témák változása. Mindennél meggyőzőbben mutatják a tételek az elsősorban történeti és könyvészeti kíváncsiságot, a forráskiadások, valamint a bibliográfiai feltárás ügyének személyes előmozdítását. S látszik belőlük, hogy Szabó Károly – korosztálya más tagjaihoz hasonlóan – nem csupán új ismeretekkel, új tudással ajándékozta meg kortársait, de azokkal hatást gyakorolt az őt követő generációk tudományhoz való hozzáállásához is. Végül érdemes hozzátenni az emlékkötet tanulmányaihoz, hogy mind Hellebrandt, mind Dézsi, mind Lukinich egyaránt a *Magyar Könyvszemle* szerzői is voltak; Szabó Károly pedig a művéhez közölt adalékokkal foglal el jelentős helyet folyóiratunk szerzői között.

BUDA ATTILA

A mikházi és szárhegyi ferences kolostorok régi könyvei, Katalógus / Fondul de carte veche al mănăstirilor franciscane din călugăreni și lăzarea, Catalog / Altbücherstanden der Bibliotheken des Franziskanerklosters Mikháza und Szárhegy, Katalog, összeáll. Bányai Réka, Teleki Téka Alapítvány, Marosvásárhely, 2022 (A Kárpát-medence magyar könyvtárainak régi könyvei, 14). 840 p.

A Kárpát-medence magyar könyvtárainak régi könyvei című, Monok István által szerkesztett sorozat jelen kötete azon munkák sorába tartozik, amely a ferences könyvtárak állományát dolgozza föl (s itt a legszélesebb értelemben vett ferences családot értem, ide véve a minoritákat és a kapucinusokat is), e téren pedig az erdélyi, illetve partiumi régi könyves kollégák munkája kiemelkedő, így Gordán Edinác (*A Dési Ferences Rendház Könyvtárának régi állománya*, Bp., 2019; *Erdélyi könyvesházak 16/7*, Bp., 2022), Rác Emeséé (*Az egykori nagyenyedi Minorita Rendház könyvtárának régi állománya*, Bp., Kolozsvár, 2009), Szabó Henriette-é (*A Dévai Ferences Rendház 1850 előtti könyvei*, közrem. Muckenhaupt Erzsébet, Bp., 2002) és Emödi Andrásé (*Kapucinusok és könyvtárak Nagyváradon a 18. században (1727–1785)*, Nagyvárad, 2006; *A Szatmári Római Katolikus Egyházmegye Műemlékkönyvtárának régi állománya*, Nagyvárad, 2010 [a szatmárnémeti ferences és a nagybányai minorita könyvtárak anyagával]); valamint megemlíthető még itt a magyarországi kutatók által rendezett kaplonyi anyag is (*A kaplonyi ferences rendház könyvtárának régi állománya*, összeáll. Magyar Árpád, Zvara Edina, Bp., 2009).

A két mikházi (Nr. 1–1582) és a szárhegyi (Nr. 1583–1904) könyvtár ma is meglévő köteteinek feldolgozása időrendben, s azon belül alfabetikus elrendezésben tekinthető át az alábbi csoportokba osztva: Mikháza: Ósnyomtatványok, 'Régi Magyar Könyvtár I–II', 16. század, 17. század, 18. század, 1801–1850, Incertae, Töredékek, egyleveles nyomtatványok, Kéziratok; illetve Szárhegy esetében: Ósnyomtatványok, 'Régi Magyar Könyvtár I–II', 16. század, 17. század, 18. század, 1801–1850, Incertae, Kisnyomtatványok, Feltételezett szárhegyi tulajdonú könyvek. Ennek az elrendezésnek is megvannak a maga előnyei, például a nyomtatványok időbeli megoszlása és mennyisége sokkal egyértelműbben látszik; ugyanakkor egyes szerzők és műveik dominanciája már kevésbé, de a gondos

* A recenzió a *Levelek, könyvek, kincsek, Esterházy Pál barokk udvarának emlékei* című (azonosító: 132770) NKFI-OTKA pályázat támogatásával készült.

mutató ezen részben segít. Továbbá az elemzést az a szerkezeti megoldás is kissé nehezíti, hogy a kötetben a mikházi és a szárhegyi könyvek leírása nincs különválasztva, azok folyamatos sorszámozással vannak ellátva Nr. 1-től 1904-ig, így a mutatókban is egyben, összesítve szerepelnek a személyek, a nyomdák és az egykori tulajdonosok nevei. A könyvek címlírása és a példányadatok rendkívül informatívak és pontosak, a recenzensnek ebben az esetben egyetlen hiányérzete van, mégpedig a possessorbejegyzések kapcsán, ugyanis a datálatlan beírásoknál általában nincs megadva, hogy az melyik században keletkezett. (Igaz, olykor még a századot sem egyértelmű meghatározni.) Példának csak azt a Veronában, 1480-ban kiadott misekönyvet (Nr. 14.) hozom, amelyben egy török nyelvű bejegyzés magyar fordítása olvasható. S ennek kapcsán még egy apró megjegyzés: a XXIII. oldalon, a kötet bemutatásánál ugyan olvasható a beírás fordítójának a neve, a missale leírásánál azonban már nem: vagy itt is fel kellett volna tüntetni, vagy akár utalni is lehetett volna rá a neve említésénél.

A 17. század közepén alapított mikházi (1635) és szárhegyi (1642/1664) ferencesek előbb az erdélyi ferences őrség (Custodia S. Stephani), majd a Szent István Királyról Nevezett Rendtartomány (Provincia S. Stephani) keretén belül szolgáltak. A döntően protestáns Erdélyben a kisszámú katolikus hívek lelki gondozásában és oktatásában fontos feladatot végeztek, melyben gazdag könyvtáraik nagy segítségükre voltak. Mindkét gyűjtemény megszervezte az elmúlt évszázadokat, különösen a 20. századi eseményeket, állományuk szétszóródott, köteteik ma több könyvtárat gazdagítanak. Az eredeti őrzési helyükről elkerült kötetek felkutatása jelen kötet készítőjének egyik nagy érdeme.

A Nyárád menti mikházi kolostor könyvei egy jelentős részében ott olvasható a *Conventus Mikhaziensis*, sok esetben datálva. A Possessormutatóban a kolostor nevével az évszámok is fel vannak tüntetve, így igen jól átlátható a kolostor könyvgyűjteményének gyarapodása. A kötet elején lévő, rendkívül adatgazdag tanulmányból ugyanakkor kiderül, hogy azok a bejegyzések, amelyek mellett az 1636-os évszám szerepel (*Bibliotheca Conventus Mikhaziensis O.F.M. 1636*), csak a 20. század közepén kerültek a könyvekbe, amikor is a historia domus szerint Gurzó Anaklét páter vezetésével, a vatikáni könyvtár szabályait követve, a könyveket nagyság szerint osztályozták. A háztörténet beszámol egy ötven évvel korábbi, 1894-es rendezésről is, ekkor a *Szent Ferenc Zárda Mikházán* című ovális pecséttel látták el a könyveket. Az államosítás, a rendi vagyon elkobzása után az elkövetkezendő évtizedekben a mikházi kolostorból a marosvásárhelyi Teleki Tékába, a csíksomlyói anyakolostorba, vagy a kolozsvári Egyetemi Könyvtárba került több kötet – sok pedig elpusztult, vagy, leginkább tulajdonosi beírás híján, azonosíthatatlanul lappang. S hasonlóan hányattatott sors jutott a szárhegyi ferences bibliotékának is az elemi csapások és a rendi vagyon államosítása miatt.

A mikházi könyvtár történetének és állományának alapvető forrása a meglévő köteteken kívül az 1732-ben készült, több mint félezer kötetet tartalmazó inventárium. Az összeírás nagyban segítette a kolostori gyűjtemény rekonstrukcióját, a katalógusrészben, a példányadatoknál (F) Bányai Réka mindig utal is az összeírás adott tételére. A jegyzék jelentősége abban is rejlik, hogy külön olvashatóak az egyes cellákban lévő könyvek rövid adatai. Vagyis, az itt lévő könyvek egy könyvkölcsönzési jegyzék tételei, sőt, mivel a szobákban lakó szerzetesek nevei is fel vannak tüntetve, így az összeírást olvasmányjegyzéknek is tekinthetjük. Ez a típusú összeírás ritka, ugyanakkor közel ehhez az évkörhöz (1732) ismerünk néhány hasonlót, például két csíksomlyóit 1727-ből és 1734-ből; megemlíthetnénk még a kismartonit is 1722-ből, ebben az esetben azonban a cellák lakói sajnos nincsenek megnevezve. Bányai Réka az 1732-es könyvjegyzék egyes tételeinek föloldását könyve összeállításakor elvégezte, s talán ezt is érdemes lenne külön közleményként megjelentetni.

A mikházi és a szárhegyi könyvgyűjtemény tartalmilag a hagyományos ferences bibliotékák sorába illeszkedik, az állomány nagymértékben segítette mindennapi lelkipásztori és prédikációs tevékenységüket. Mennyiségüket tekintve kiemelkednek a beszédeggyűjtemények és a lelkiségi kiadványok, de természetesen megtalálhatóak a teológiai (főként erkölcssteológiai), a kateketikai, a hitvitázó művek, a jogszabály-, dekrétum-gyűjtemények, valamint a filozófiai és a történelmi kiadványok is.

Állományelemzőskor tanulságos az úgynevezett nagy neveket, tehát az adott korban népszerű szerzőket is megvizsgálni, hogy mely, illetve hány művük volt elérhető a kolostor lakói számára. A már fentebb említett, a mariánus provinciához tartozó kismartoni kolostor jó alap az összehasonlításra, hiszen körülbelül akkor történt az (újra)alapítása (1625-ben kezdődött az építkezés), amikor a mikházi rendházé, s az első nagy könyves összeírása 1722-ből ismert. (A könyvtár feldolgozása megjelenés előtt van: ZVARA Edina, *Gratia mecenaturae Esterhasianae, A kismartoni ferences könyvtár története és állománya*, Bp., MTAK, 2023). A nagynevű ferences és jezsuita szerzők szinte mindegyike ott volt a mikházi, illetve a kismartoni bibliotéka könyvespolcán is, de olykor eltérő mennyiségben, amit a helyi igények, a beszerzési és az anyagi lehetőségek befolyásoltak. (Jelen kötetben egy adott szerző, adott művének, ha több példánya is megvan, az összes példányadata fel van tüntetve, de egyetlen sorszám alatt, így a személynévmutatóból nem derül ki a pontos darabszám.) Több feltűnő jelenség is megfigyelhető, például, hogy a késő középkor két nagy ferences egyénisége, Temesvári Pelbárt és Laskai Osvát műveinek arányát tekintve a két erdélyi kolostor javára billen a mérleg nyelve a kismartonival (és más hazai ferences rendházzal) szemben, ugyanis Laskainak négy műve van, Temesvárinak viszont csak egyetlen egy, az *Aureum rosarium theologiae* (Velence, 1586; Nr. 306) – erre az utóbbi tényre Bányai Réka is felhívja a figyelmet (XXVIII) –, amit Laskai fejezett be.

A szerzők és műveik kapcsán két műhöz tennék egy-egy bibliográfiai, kiegészítő megjegyzést. A gazdag mikházi ősymotatvány-gyűjtemény egyike (Nr. 27) Thuróczy János *Chronica Hungarorum*-ának brünni kiadása (1488). 2020-ban jelent meg Farkas Gábor Farkas könyve *Az eltűnt Thuróczy nyomában, A brünni kiadás példányainak provenienciájáról* (Bp., OSZK) címmel, amiben a szerző tud ugyan arról az 1732-es inventárium alapján, hogy a mikházi ferenceseknek volt egy Thuróczy-példányuk (55), de azt nem, hogy az melyik kiadás, s hogy a kötet ma is megvan. Bányai Réka kötete erre megadja a pontos és biztos választ. A másik Szent Bonaventura Ferenc életrajza (Bécs, 1652; Nr. 444), amiről a közelmúltban Viskolcz Noémi kiderítette (*A mecenatúra színterei a főúri udvarban, Nádasdy Ferenc könyvtára*, Szeged, Budapest, Szegedi Tudományegyetem, Historia Ecclesiastica Hungarica Alapítvány, 2013, 116), hogy azt Nádasdy Ferenc adatta ki. A gróf ugyanis 1650-ben súlyosan megbetegedett, lelki támasza ekkor a ferences Litomericzi László volt, s feltehetőleg az ő kezdeményezésére jelent meg a kis kötet. Az ajánlást a magyarországi mariánus rendtartomány diákjai magának Nádasdynak címezték, amiben a provincia védelmezőjeként emlegetik.

A kuriózumokban és ritkaságban bővelkedő gyűjtemény darabjai között találjuk többek között a Mikházán és Szárhegyen is gvardiánként szolgáló Kájoni János-kéziratokat, valamint a Kájoni-Graduálét – előbbi jelenlegi őrzési helye a Csíki Székely Múzeum (ami egyébként a csíksomlyói kolostor elrejtett állományával került ide), utóbbié a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára.

A régi könyvesek legkedveltebb mutatója a possessormutató, s ez esetben sem csalódunk, gazdag a névsor. A számos ferences kolostor (Alvinc, Csíksomlyó, Dés, Eszternek, Füle, Mikháza, Miskolc, Nagyszében, Segesvár, Szárhegy stb.) bejegyzése mellett több jezsuita rendház, kollégium neve (Gyulafehérvár, Karánsebes, Kassa, Kolozsvár, Lőcse, Nagyszombat stb.) is ott szerepel. A személyeket pásztázva pedig számos neves katolikus, illetve protestáns possessor nevét láthatjuk, így például Bojti Veres Gáspárét, a Bornemisza család több tagját, Cseffei Lászlóét, a Csereiekét, Forgács Ferencét, Haller Péterét, Homonnai Drugeth Györgyét, Illyés Andrásét, Kájoni Jánosét, Kovacsóczy Istvánét, Laskói Csókás Péterét, Miskolczy Csulyak Istvánét, Pósházi Jánosét, Valentinus Radetiusét vagy Teleki Ádámét. Természetesen számos ferences rendtag is megörökítette a nevét könyvében – gyakran a szokásos 'ad usum', illetve 'pro usu' megjelöléssel –, akik közül tanulmányában többet is azonosított a katalógus összeállítója. Fáy Zoltán, a Magyar Ferences Könyvtár és Levéltár bibliothecarius épít egy adatbázist, amelyben a hazai ferencesek életrajzi, működési adatait rögzíti, gyűjtése hasznos forrás lehet a mikházi és szárhegyi kötetekben lévő tulajdonosok további azonosításához.

A kötet elején lévő magyar nyelvű tanulmány román és német nyelvű összefoglalója is olvasható, a sorozat követendő jó szokásához híven. A kötetet a Személynévmutató, a Nyomdahelyek, nyomdatulajdonosok, nyomdászok és kiadók mutatója és végül a Possessormutató zárja. A Személynévmutatóban azonban sajnos nem szerepelnek a kötet elején olvasható tanulmányban említett személyek és helynevek, valamint a katalógusrészben lévő könyvek címében olvasható nevek is olykor kimaradtak (a szerzők és a szerzői közreműködők nem), így például nem derül ki, hogy a mikházi könyvek között megtaláljuk a már említett Assisi Szent Ferenc-életrajzot Bonaventura tollából két kiadás három példányában is (Nr. 444, 445). Mindezek ellenére Bányai Réka könyve kiváló, alapos munka, amely nagymértékben hozzájárul a kora újkori, s azon belül is a ferences gyűjtemények ismeretéhez.

ZVARA EDINA

Körmendy Kinga, Lauf Judit, Madas Edit, Sarbak Gábor, *Az Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár, az Érseki Simor Könyvtár és a Városi Könyvtár kódexei*, szerk. Madas Edit, Esztergom, Budapest, Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár, Akadémiai Kiadó, OSZK, 2022 (Fragmenta et codices in Bibliothecis Hungariae, VII-A). 449 p.

Kinga Körmendy, Judit Lauf, Edit Madas, Gábor Sarbak, *Katalog der mittelalterlichen Handschriften in Esztergom, Die Bestände der Kathedralbibliothek, der erzbischöflichen Simor-Bibliothek und der Stadtbibliothek*, hrsg. von Edit Madas, deutsche Fassung von András Vizkelety, Esztergom, Budapest, Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár, Akadémiai Kiadó, OSZK, 2022 (Fragmenta et codices in Bibliothecis Hungariae, VII-B). 433 p.

Több szempontból is újító vállalkozás két kötetét tartjuk a kezünkben. Pontosabban megújuló, vagy mondjuk, változó vállalkozását. A 2024-ben ötvenéves *Fragmenta Codicum* kutatási program Mezey László, Vizkelety András, Madas Edit és most Sarbak Gábor irányítása alatt többféle, szakmailag mindig indokolható változtatásokat eszközölt munkája eredményének kiadásakor. 2021-re már világhossá vált, hogy a nemzetközi szakmai érdeklődésre számot tartó kódexkatalógus nem jelenhet meg csak magyarul és csak latinul sem. Nem meglepő, hogy a nemzetközi szakma képviselői nem tanulnak meg magyarul, latinul pedig sokszor már kényelmetlen dolgozni. Ha a szerkesztőcsapat a korszellemmel akart volna úszni, akkor angolul adja ki a kötet idegennyelvű változatát, azonban a német fordítás melletti döntésnek alapos szakmai okai vannak. A sorozat VI. kötetében (2007) a kutatócsoport már szigorúan a német kutatási alap (Deutsche Forschungsgemeinschaft) ajánlásai mellett kötelezte el magát a kódexek és a fragmentumok leírásában, és nemzetközi érdeklődésre is elsősorban a német nyelvterületről, illetve a német kulturális terület (Köztes-Európa) országaiból számíthatnak.

Esztergom, a katalógusba foglalt kódexek őrzési helye, különleges helyet foglal el a magyar művelődés történetében és a kutatás történetét tekintve is, hiszen az itteni gyűjtemények állományának feltárása és a gyűjteménytörténetek fokozott figyelmet élveztek a kutatócsoport részéről. A két történet sajnálatosan csak kevéssé ér össze, mert a mai könyvtárakban a török hódoltság előtti időkből csak elenyésző olyan dokumentum maradt, amely már 1543 előtt is Esztergomban lett volna. A kódex- és kéziratállomány leírásában az elmúlt ötven évben Kovách Zoltán, Vizkelety András, Berkovits Ilona és Szelestei Nagy László munkája kiemelkedő. Eredményeik részleteikben is megjelennek a mostani leírásokban. Az esztergomi könyvtárak története Körmendy Kinga munkája a kötetekben. A német változatban ez korántsem olyan részletes, mint a magyarban. Magam Paul Lehmann publikációira gondolva (az esztergomi középkori kéziratanyagról, illetve a Fugger-könyvtárakról) talán meghagytam volna a német kötetben is az eredeti tanulmányt, amely kiváló összegzése nem csupán